

*Nina Drejerska
Paweł Pięta
Katarzyna Skierska-Pięta*

Zasoby i wyniki produkcyjne gospodarstw indywidualnych oraz zamierzenia na przyszłość ich właścicieli

Resources and production results of individual farms and future plans of their owners

Celem pracy jest prezentacja części wyników badań, uzyskanych w ramach projektu badawczego pt. Analiza i ocena sytuacji kobiet wiejskich na rynku pracy współfinansowanego z Europejskiego Funduszu Społecznego, obejmujących zagadnienia związane z zasobami czynników produkcji i wykorzystaniem zewnętrznych zasobów pracy w badanych gospodarstwach indywidualnych oraz identyfikacja zamierzeń ich właścicieli odnośnie dalszego prowadzenia działalności rolniczej. Badane gospodarstwa wpisują się w ogólny obraz polskiego rolnictwa, szczególnie pod względem mało korzystnej jeszcze struktury obszarowej i stosunkowo niskiego poziomu towarowości. Natomiast w zamierzeniach na przyszłość podkreślano najczęściej podjęcie pracy poza własnym gospodarstwem indywidualnym, jako główne źródło utrzymania.

Wstęp

Dywersyfikacja działalności gospodarczej na obszarach wiejskich nie spowodowała dotychczas marginalizacji sektora rolnego. Wynika to nie tylko z pozycji wyjściowej, ale przede wszystkim z gospodarczych, geograficznych i przyrodniczych uwarunkowań. Zarówno warunki naturalne (względnie nieskażona, rozległa przestrzeń rolnicza), korzystne położenie wobec największych rynków zbytu dla produktów rolniczych i żywności, jak i możliwości zwiększenia potencjału konkurencyjnego rolnictwa w Polsce stwarzają mocne podstawy do tego, by działalność rolnicza kształtowała obraz polskiej wsi¹. Dlatego tak istotne jest rozpoznanie i ocena faktycznych zasobów czynników produkcji w polskich gospodarstwach rolnych.

Pierwszy okres integracji Polski z UE (lata 2004-2006) okazał się dla sektora rolnego umiarkowanie pozytywny. Pogłębieniu ulegały procesy koncentracji produkcyjnej i ekonomicznej gospodarstw rolnych w Polsce. W ślad za nimi pojawiły się słabe symptomy przemian w strukturze obszarowej rolnictwa, które aczkolwiek widoczne, nie powodują jednak istotnych przeobrażeń strukturalnych, bowiem większość zasobów ziemi rolniczej znajduje się nadal we władaniu gospodarstw małych

¹ Majewski E.: Miejsce rolnictwa w ekonomicznej i społecznej strukturze wsi. [w:] Wilkin J. (red.): Polska wieś 2025. Wizja rozwoju. Fundusz Współpracy, Warszawa 2005, str. 92.

i bardzo małych, a relacje między czynnikami produkcji, szczególnie pomiędzy pracą i ziemią, w większości gospodarstw rolnych pozostają wadliwe².

Material i metoda

Materiałem badawczym wykorzystanym w artykule są dane empiryczne zebrane w trakcie realizacji projektu badawczego pt. Analiza i ocena sytuacji kobiet wiejskich na rynku pracy, współfinansowanego z Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego Rozwój Zasobów Ludzkich. Badanie przeprowadzono w formie wywiadu osobistego przy wykorzystaniu kwestionariusza ankiety w celowo wybranych 24 powiatach całego kraju w drugiej połowie 2006 roku. W badaniu uczestniczyły zarówno gospodarstwa domowe z użytkownikiem gospodarstwa indywidualnego jak i tzw. bezrolne gospodarstwa domowe. Proporcje tych dwóch grup gospodarstw w próbie badawczej ustalono według wskaźnika udziału ludności w gospodarstwach domowych z użytkownikiem gospodarstwa indywidualnego w grupie ludności zamieszkałej na obszarach wiejskich.

Celem artykułu jest prezentacja tej części informacji uzyskanych w ramach badania, która dotyczy zasobów i wyników produkcyjnych gospodarstw indywidualnych jak również zamierzeń na przyszłość prowadzących je osób. W odniesieniu do zasobów pracy zaprezentowano tylko wykorzystanie ich zewnętrznych źródeł, jako że sytuacja badanych właścicieli gospodarstw jak i członków ich rodzin na rynku pracy, jest chociażby ze względu na temat projektu, przedmiotem dokładniejszych analiz w innych opracowaniach.

W liczbie 1000 badanych wiejskich gospodarstw domowych znalazły się 542 gospodarstwa indywidualne. Powierzchnie tych gospodarstw zostały zakwalifikowane do dziewięciu grup obszarowych zgodnie z metodologią Głównego Urzędu Statystycznego i Europejskiego Urzędu Statystycznego. Analizy przeprowadzono również w przekroju makroregionalnym przyjmując podział Polski na poziomie NTS 1³ z tym, że w celu odróżnienia od podejścia regionalnego opartego na podziale wojewódzkim Polski stosowanego w wielu publikacjach z zakresu ekonomii i innych nauk społecznych, przyjęto w dalszych częściach pracy określenie makroregion dla tak określonych regionów poziomu 1. Porównań dokonano także w podziale na dwie grupy powiatów, słabszych i lepszych, którą to klasyfikację przyjęto na podstawie stopy bezrobocia rejestrowanego oraz wielkości PKB na jednego mieszkańca w danym powiecie. Wielkości stanowiące podstawę doboru zostały przedstawione w tabeli nr 1.

² Poczta W.: Rolnictwo. [w:] Wilkin J., Nurzyńska I.: Polska wieś 2008. Raport o stanie wsi. Fundacja na rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa. Warszawa, 2008, str. 31 i 45.

³ Nomenklatura Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (NTS) opracowana została na podstawie europejskiej Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS) obowiązującej w krajach Unii Europejskiej. Poziom 1 obejmuje obszar regionu [z dniem 1 maja 2004 r. powołano 6 regionów, w skład, których wchodzi po kilka (od 2 do 4) województw - rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 kwietnia 2004 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wprowadzenia Nomenklatury Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (NTS) (Dz. U. Nr 98 poz. 998 z dnia 1 maja 2004 r.)]. Regiony: centralny - województwa: łódzkie i mazowieckie; południowy - województwa: małopolskie i śląskie; wschodni - województwa: lubelskie, podkarpackie, świętokrzyskie i podlaskie; północno-zachodni - województwa: wielkopolskie, zachodniopomorskie i lubuskie; południowo-zachodni - województwa: dolnośląskie i opolskie; północny - województwa: kujawsko-pomorskie, warmińsko-mazurskie i pomorskie.

TABELA 1. STOPA BEZROBOCIA REJESTROWANEGO I PKB W PRZELICZENIU NA 1 MIESZKAŃCA W PODREGIONACH, W KTÓRYCH ZNAJDUJĄ SIĘ POWIATY WYBRANE DO BADANIA

Makro-region	Województwo	Podregion	Badane powiaty	Rodzaj powiatu	Stopa bezrobocia rejestrowanego (2004)	PKB w przeliczeniu na 1 mieszkańca (zł) (2003)
Centralny	Mazowieckie	Warszawski	Otwock, Wołomin	lepszy	15,4	21 160,00
Centralny	Mazowieckie	Radomski	Garwolin, Kozienice	słabszy	26,5	16 402,00
Południowo-zachodni	Dolnośląskie	Legnicki	Głogów, Legnica	lepszy	21,4	26 355,00
Południowo-zachodni	Dolnośląskie	Jeleniogórsko-walbrzyski	Bolesławiec, Dzierżoniów	słabszy	28,3	18 047,00
Południowy	Śląskie	Bielsko-bialski	Cieszyn, Żywiec	lepszy	13,6	22 651,00
Południowy	Małopolskie	Nowosądecki	Limanowa, Nowy Targ	słabszy	19,4	13 287,00
Północno-zachodni	Wielkopolskie	Poznański	Gniezno, Września	lepszy	15,7	20 911,00
Północno-zachodni	Zachodnio-pomorskie	Koszaliński	Białogard, Kołobrzeg	słabszy	32,0	18 291,00
Północny	Kujawsko-Pomorskie	Bydgoski	Świecie, Tuchola	lepszy	22,2	21 402,00
Północny	Warmińsko-Mazurskie	Ełcki	Ełk, Pisz	słabszy	34,9	14 172,00
Wschodni	Podlaskie	Białostocko-suwalski	Siemiatycze, Sokółka	lepszy	15,1	17 584,00
Wschodni	Podkarpackie	Krośnieńsko-przemyski	Lubaczów, Przeworsk	słabszy	21,5	13 544,00

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych oraz Bezrobotni oraz stopa bezrobocia wg województw, podregionów i powiatów – Archiwum, http://www.stat.gov.pl/gus/45_1488_PLK_HTML.htm (20.07.2008).

Ponadto przyjęto również podział według płci głowy rodziny w badanym gospodarstwie domowym.

Użytkowanie gruntów

W rolnictwie podstawowym czynnikiem produkcji jest ziemia. Stanowi ona przestrzenne i przyrodnicze środowisko produkcji. Zajmuje szczególne miejsce w wytwórczości rolniczej. Jest podstawą produkcji oraz jej siedliskiem. Liczy się jej ilość, jakość i położenie. Jest dobrem ograniczonym i niepomnażalnym, co wpływa na jej zasoby obrót, jej wykorzystanie i cenę⁴.

Właściciele tylko 4% z badanych gospodarstw indywidualnych przyznali, że nie wykorzystywali gruntów do produkcji rolniczej. W jednym na 10 gospodarstw część, rzadziej całość posiadanych użytków rolnych wdzierżawiano innym, natomiast w 22,5% badanych jednostek dzierżawiono ziemię od innych właścicieli.

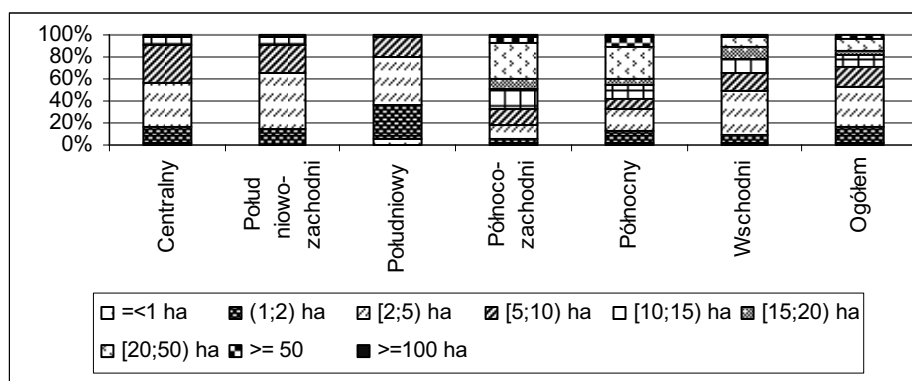
W badanej populacji dominowały gospodarstwa, w których powierzchnia użytków rolnych wahała się od 2 do 5 hektarów. Stanowiły one 35,8% wszystkich

⁴ Pałasz L.: Zasoby oraz wykorzystanie i obrót gruntami rolnymi w Polsce. Acta Sci. Pol. Oeconomia 2(2)2003, Warszawa, 2003 str. 83.

gospodarstw. Kolejny pod względem udziału w strukturze gospodarstw przedział obejmował jednostki o powierzchni od 10 do 15 hektarów - 19,4%. Udział gospodarstw najmniejszych, poniżej 5 hektarów wynosił 52,3% ogółu. Fakt ten świadczy w dalszym ciągu o rozdrobnieniu gospodarstw indywidualnych. Jedynie 4,6% gospodarstw rolnych dysponowało powierzchnią większą niż 15 hektarów, ale mniejszą niż 20 hektarów.

W przekroju makroregionalnym najmniejsze gospodarstwa indywidualne objęte badaniem znajdowały się w makroregionach: centralnym, południowo – zachodnim oraz południowym (rys. 1). Najlepsza struktura obszarowa miała miejsce na północy kraju, w makroregionach północno-zachodnim i północnym.

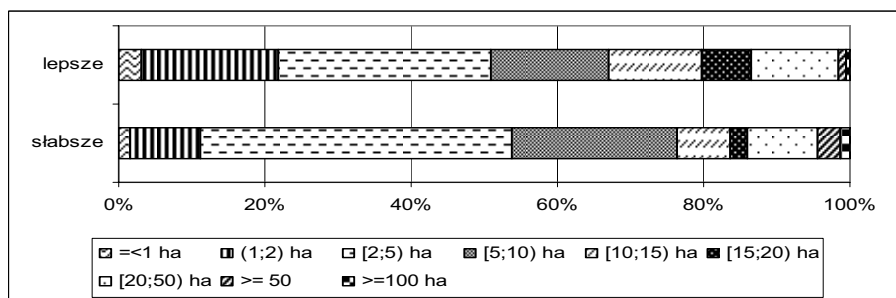
RYSUNEK 1. STRUKTURA POWIERZCHNI UŻYTKÓW ROLNYCH BADANYCH GOSPODARSTW INDYWIDUALNYCH WEDŁUG MAKROREGIONÓW

Źródło: Opracowanie własne.

Jako, że średnia liczba badanych gospodarstw indywidualnych przypadająca na jeden powiat nie była wysoka (23 jednostki), dlatego też analiza w wymiarze każdego powiatu może nie oddawać jego specyfiki. W związku z tym rezultaty badania dotyczące zasobów i wyników produkcyjnych zaprezentowano w podziale na grupę powiatów słabszych i lepszych. Strukturę obszarową w takim przekroju przedstawiono na wykresie 2. Była ona dość zbliżona, może niewiele tylko korzystniejsza w grupie powiatów lepszych ze względu na większy udział jednostek powyżej 10 ha.

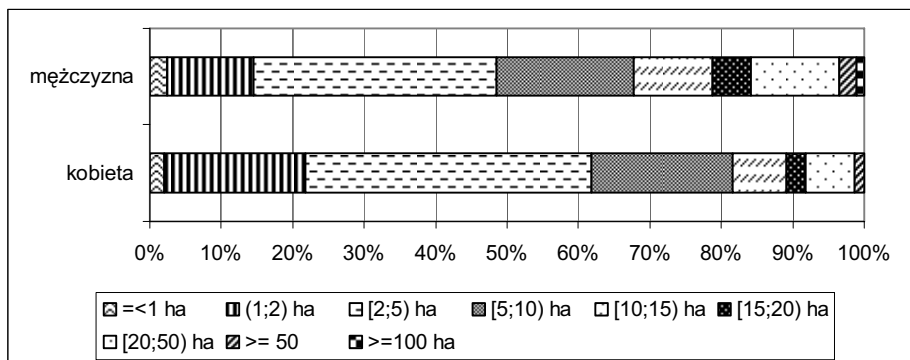
RYSUNEK 2. STRUKTURA OBSZAROWA BADANYCH GOSPODARSTW INDYWIDUALNYCH WEDŁUG RODZAJU POWIATU

Źródło: Opracowanie własne.

W większości badanych gospodarstw indywidualnych głowami rodzin byli mężczyźni. Były jednak gospodarstwa, w których to właśnie kobieta podejmowała decyzje, były one jednak bardziej rozdrobnione, podczas gdy gospodarstwa mężczyzn charakteryzowały się lepszą strukturą agrarną (rys. 3).

RYСУNEK 3. STRUKTURA OBSZAROWA BADANYCH GOSPODARSTW INDYWIDUALNYCH ZE WZGLĘDU NA PŁEĆ GŁOWY RODZINY

Źródło: Opracowanie własne.

W co 5-tym gospodarstwie dzierżawiono dodatkowo ziemię od innych właścicieli. W 40% były to obszary o powierzchni od 2 do 5 hektarów. W 60% o powierzchni do 10 hektarów. Średni dzierżawiony obszar to 8 hektarów. W makroregionie północno-zachodnim dzierżawiono najczęściej gruntów o powierzchni powyżej 20 hektarów (prawie 31%), podczas gdy w północnym w przedziale od 10 do 20 hektarów. Najmniejsze powierzchnie dzierżawiono natomiast w makroregionie centralnym (prawie 77% w przedziale od 1 do 2 hektarów) oraz południowo-zachodnim (44,4% w przedziale do 1 hektara). W powiatach słabszych nieznacznie częściej dzierżawiono albo małe (do 1 ha) albo bardzo duże powierzchnie (powyżej 20 ha), podczas gdy w lepszych były to raczej wielkości pośrednie.

W co dziesiątym gospodarstwie wydzierżawiano ziemię innym rolnikom. Średnia powierzchnia takich dzierżaw wynosiła 9,13 hektara. Najczęściej natomiast wydzierżawiano nie więcej niż 10 hektarów, przy czym w przypadku jednej trzeciej takich jednostek były to arealy od 2 do 5 hektarów. Właściciele małych i średnich gospodarstw wydzierżawiali zazwyczaj większość swojej ziemi. Ponad 57% gospodarstw mieszczących się w przedziale od 1 do 2 hektarów wydzierżawiało tę ziemię, a 60% gospodarstw od 5 do 10 hektarów na dzierżawę przeznaczowało od 2 do 5 hektarów. Większe gospodarstwa od 20 do 50 hektarów wydzierżawiały od 10 do 15 hektarów. W przekroju makroregionalnym sytuacja kształtowała się natomiast następująco:

- 80% gospodarstw w makroregionie południowym wydzierżawiało najmniejsze powierzchnie ziemi do 2 ha;
- w makroregionach północno-zachodnim i północnym wydzierżawiano najczęściej ziemi w przedziale od 5 do 10 ha;

- 50% gospodarstw w makroregionie północno – zachodnim oddało w dzierżawę największe powierzchnie - od 20 do 100 ha.

Do 5 hektarów ziemi wydierżawiały gospodarstwa położone w powiatach zaliczonych do słabszych, natomiast te największe obszarowo powierzchnie wydierżawiane były przez właścicieli gospodarstw leżących w powiatach lepszych.

Różnice pomiędzy wydierżawianą powierzchnią przez gospodarstwa indywidualne w zależności od płci głowy rodziny nie były znaczące w poszczególnych grupach obszarowych. Najmniej ziemi do 1 hektara wydierżawiali mężczyźni, ale już ziemi od 1 do 5 hektarów częściej wydierżawiały kobiety. Mężczyźni częściej wydierżawiali również większe obszarowo ziemi od 5 do 50 hektarów. Co ciekawe to właśnie gospodarstwa indywidualne prowadzone przez kobiety, częściej wydierżawiały ziemię od 50 do 100 ha.

Kierunki produkcji

W około 16% badanych gospodarstw indywidualnych określono główny kierunek produkcji. Były to głównie na: chów trzody chlewnej (31%), bydła (22%), produkcja mleka (18%) oraz uprawę zbóż (6%). Wskazania takie dominowały w makroregionach: północnym (42,1%) i północno-zachodnim (34,3%), podczas gdy najrzadziej zostały odnotowane w południowo-zachodnim (1,4%), południowym (3,9%) i wschodnim (4,8%). W podziale na powiaty słabsze i lepsze uzyskano odpowiedzi na temat głównego kierunku produkcji odpowiednio w 17,5% i 12,3% badanych jednostek. Wśród gospodarstw prowadzonych przez mężczyzn ponad 16% wskazało główny kierunek produkcji, w jednostkach gdzie kobiety były głową rodziny odpowiednio 9,9%.

Niski odsetek gospodarstw indywidualnych o sprecyzowanym głównym kierunku produkcji spowodowany był przede wszystkim:

- dużym rozdrobnieniem i małą powierzchnią gospodarstw - stopień specjalizacji zwiększa się bowiem wraz ze wzrostem obszaru gospodarstwa.;
- stosunkowo niskim poziomem wykształcenia rolników,
- brakiem rynków zbytu zdolnych przyjąć większe partie towaru.

Produkcja roślinna

W większości gospodarstw prowadzono produkcję roślinną. Najczęściej uprawiane były: zboże, kukurydza, ziemniaki, ale również rzepak, czy warzywa. Część użytków rolnych stanowiły pastwiska lub łąki.

Uprawa zbóż deklarowana była w prawie 80% gospodarstwach indywidualnych. Jej średnia powierzchnia to 8,95 hektara przy czym duży wpływ na wielkość tej liczby miały 4 jednostki z uprawami zbóż powyżej 100 hektarów. Bez uwzględnienia ich w kalkulacji średnia powierzchnia upraw zbóż wyniosła 6,93 hektara. Największą powierzchnię pod uprawę zbóż przeznaczano w makroregionach: północno – zachodnim oraz północnym, najmniejszą zaś w południowym. Większe powierzchnie pod uprawę zbóż przeznaczano w jednostkach kierowanych przez mężczyzn. W ponad 35% gospodarstw, gdzie występowała produkcja zbóż była ona przeznaczona na sprzedaż. Dwa na trzy gospodarstwa położone w makroregionie południowo – zachodnim produkowały na sprzedaż. W makroregionie wschodnim ponad 44% właścicieli gospodarstw sprzedawało zebrane plony. Właścicielami gospodarstw towarowych byli przeważnie mężczyźni. Średnio natomiast przeznaczano na sprzedaż 65% produkcji.

Uprawa ziemniaków była kolejną obok uprawy zbóż najbardziej popularną produkcją roślinną (68,5% gospodarstw). Średnia powierzchnia przeznaczona pod uprawę ziemniaków była zdecydowanie mniejsza, bowiem wynosiła tylko 0,95 hektara. Podobnie jak w przypadku produkcji zbóż, tak samo w produkcji ziemniaków w makroregionach: północno – zachodnim (1,97 ha) oraz wschodnim (1,35 ha) przeznaczano największą powierzchnię gospodarstw pod uprawę ziemniaków. Gospodarstwa znajdujące się w powiatach słabszych przeznaczały większą powierzchnię pod uprawę ziemniaków. Średnia powierzchnia takich upraw wynosiła 1 hektar. Różnice w powierzchni tej uprawy ze względu na płęć głowy rodziny nie były znaczące. W około 26% gospodarstw, gdzie uprawiano ziemniaki przeznaczano je na sprzedaż. Produkcja towarowa ziemniaków występowała przede wszystkim w gospodarstwach położonych w makroregionach: wschodnim (31%) oraz południowo – zachodnim (25%). Udział produkcji towarowej w ogólnej produkcji ziemniaków wynosił około 55%.

Warzywa, to kolejna grupa roślin uprawianych w 28,6% ankietowanych gospodarstwach. Średnia powierzchnia przeznaczona pod uprawę warzyw wynosiła tylko 0,54 hektara. W makroregionie północno – zachodnim pod tego rodzaju uprawę przeznaczano największą powierzchnię bo średnio aż 2,23 hektara, najmniej zaś w makroregionie południowym, bo tylko 0,06 hektara. Ponad dwukrotnie większa powierzchnia upraw warzywnych miała miejsce w gospodarstwach położonych w powiatach lepszych, średnio 0,86 ha wobec 0,40 ha w powiatach słabszych. Gospodarstwa indywidualne, w których głową rodziny był mężczyzna przeznaczały więcej swojej ziemi pod uprawę różnego rodzaju warzyw, bo aż 0,9 hektara a gospodarstwa prowadzone przez kobiety tylko 0,13 hektara. W co piątym gospodarstwie sprzedawano warzywa. Wyższą produkcją towarową wyróżniały się gospodarstwa z makroregionów: wschodniego, centralnego oraz północno – zachodniego, gdzie około 80% zbiorów przeznaczano na sprzedaż.

W badanych gospodarstwach prowadzących uprawę warzyw zatrudniano do pomocy osoby zewnątrz zarówno na stałe, jak i do prac dorywczych i sezonowych. Ze wszystkich osób zatrudnionych na stałe aż 85% zatrudnionych było właśnie w gospodarstwach gdzie uprawiano różnego rodzaju warzywa. W co trzecim gospodarstwie zatrudniającym osoby do prac sezonowych, pracownicy najemni pracowali przy zbiorze warzyw. Prawie połowa osób, które zostały wymienione jako te, które pracują w nich dorywczo, również zatrudnionych było w gospodarstwach, gdzie uprawiano warzywa. Tak więc produkcja warzyw jako najbardziej pracochłonna uprawa, pociąga za sobą konieczność zatrudnienia pracowników najemnych w tym głównie kobiet.

Innymi roślinami uprawianymi w badanych gospodarstwach były: kukurydza (18% badanych gospodarstw indywidualnych), buraki pastewne (16%), rzepak (4%), buraki cukrowe (5%).

W co czwartym badanym gospodarstwie indywidualnym były sady. Ich powierzchnia nie przekraczała średnio 0,6 hektara. Najwięcej gospodarstw, gdzie były sady znajdowało się w makroregionach: południowym (49%) i wschodnim (37%). Natomiast największe powierzchniowo sady były w makroregionie północno – zachodnim (1,8 hektara). Sady posiadało więcej gospodarstw położonych w powiatach słabszych. Były one jednak średnio mniejsze powierzchniowo od sadów, w powiatach lepszych. W gospodarstwach, których właścicielami były kobiety częściej prowadzona

była produkcja sadownicza (50%). Ich średnia powierzchnia była jednak mniejsza w porównaniu z powierzchnią sadów w gospodarstwach prowadzonych przez mężczyzn (0,24 hektara i 1,24 hektara). Jedynie w co trzecim gospodarstwie gdzie były sady prowadzono produkcję towarową.

W badanych gospodarstwach w strukturze użytków rolnych wykazano również łąki i pastwiska. Najczęściej, bo w ponad 23% gospodarstw były łąki. Część powierzchni zakwalifikowano również, jako nieużytki. Największy ich udział miał miejsce w makroregionie południowym (56%). W gospodarstwach indywidualnych położonych w powiatach słabszych posiadano więcej łąk niż w gospodarstwach położonych w powiatach lepszych.

Produkcja zwierzęca

W zakresie produkcji zwierzęcej wśród badanych gospodarstw indywidualnych dominowały takie, w których głównie prowadzono chów drobiu, bydła lub trzody chlewnej. W co czwartym gospodarstwie utrzymywano konie. Do innych zwierząt utrzymywanych w badanych gospodarstwach zaliczyć można króliki (ponad 5%), kozy (4,8%) oraz barany i owce (2,8%).

W prawie 60% ogółu badanych gospodarstwach wykazano chów bydła mlecznego. Średnia wielkość stada to sześć sztuk. Najwięcej takich gospodarstw było w makroregionach: wschodnim (64,3%), północnym (56,6%), centralnym (56,3). Średnio w gospodarstwie występowała obsada ponad czterech krów. Największa liczba krów średnio na gospodarstwo była w makroregionie północnym (około 21 sztuk). Natomiast w makroregionie południowo-zachodnim było najmniej gospodarstw, w których posiadano bydło mleczne. W podziale na dwie grupy gospodarstw z powiatów lepszych i gorszych to właśnie w powiatach słabszych właściciele badanych gospodarstw posiadali średnio więcej krów (o trzy krowy więcej). Kobiety – głowy rodzin – częściej prowadziły chów bydła mlecznego. Jednak różnica pomiędzy przeciętną liczbą krów w gospodarstwach należących do mężczyzn i kobiet wynosiła jedną sztukę (odpowiednio 6 i 5).

Tylko w 38,2% jednostek spośród takich w których znajdowały się krowy, produkcję mleka kierowano na rynek. Średnio w ciągu roku sprzedawano około 45 tysięcy litrów. Najwięcej gospodarstw sprzedających mleko znajdowało się w makroregionach: północnym (46,1%) oraz centralnym (co trzecie gospodarstwo). Średnio najwięcej mleka według badania sprzedawano w gospodarstwach z makroregionu wschodniego (16716 litrów). Jeszcze rzadziej zajmowano się produkcją bydła z przeznaczeniem na mięso – 13% spośród wszystkich jednostek wykazujących w chwili badania posiadanie bydła.

W większości badanych gospodarstw indywidualnych prowadzono chów trzody chlewnej (55% z ogółu badanych gospodarstw indywidualnych). Przeciętnie w każdym z gospodarstw było około 27 sztuk. W gospodarstwach położonych w powiatach lepszych było średnio dwukrotnie więcej sztuk trzody chlewnej niż w gospodarstwach położonych w powiatach słabszych (odpowiednio 18 i 37 sztuk). W gospodarstwach prowadzonych przez mężczyzn częściej występował ten kierunek produkcji (57%), przy czym średnio było to stado o liczebności około 35 sztuk, a w jednostkach prowadzonych przez kobiety - sześć sztuk. Sytuacja ta spowodowana była przede wszystkim tym, że kobiety prowadziły mniejsze gospodarstwa, gdzie produkcja była wielokierunkowa.

W 60% gospodarstw trzodowych prowadzono produkcję towarową. Rocznie sprzedawano średnio około 48 sztuk. Wyższą towarowość wykazały gospodarstwa położone w makroregionach: północno–zachodnim (średnio 153 sztuki), centralnym i wschodnim. Najmniejszą towarowość produkcji trzody chlewnej wykazały jednostki położone w makroregionie południowo–zachodnim.

Chów drobiu prowadzony był w ponad 60% badanych gospodarstw. W każdym z tych gospodarstw było średnio ponad 21 sztuk. Najwięcej gospodarstw posiadających drób znajdowało się w makroregionach: południowo–zachodnim, południowym, centralnym i wschodnim. Tylko 1,5% gospodarstw posiadających drób wykazało produkcję towarową w tym zakresie. Były to zazwyczaj gospodarstwa leżące w regionach: wschodnim i północno–zachodnim. Średnia liczba jaj sprzedanych w ciągu roku wynosiła ponad 1362 sztuki. Najwięcej jaj sprzedawano w makroregionie północno–zachodnim. Pokrywa się to ze średnią liczbą drobiu w gospodarstwie, która również w tym regionie była najwyższa. Gospodarstwa leżące w powiatach słabszych sprzedawały 2,5 razy więcej jaj. Największy odsetek gospodarstw, które sprzedawały największą liczbę jaj znajdowało się w makroregionie północnym. Gospodarstwa leżące w tym regionie były duże i utrzymywano tam najwięcej drobiu. Były to gospodarstwa wyspecjalizowane, nastawione na chów drobiu i sprzedaż jaj.

Tylko w prawie 14% badanych gospodarstw posiadano konie, a ich sprzedaż zadeklarowano jedynie w 13% tychże jednostek.

Wykorzystanie zewnętrznych zasobów pracy

W gospodarstwach rolnych bardzo rzadko zatrudnia się osoby do pracy stałej. Jest to spowodowane sezonowością produkcji rolniczej. Kolejnym czynnikiem, który ma wpływ na taki stan rzeczy może być zbyt duża liczba formalności związanych z zatrudnieniem pracownika. W grupie badanych gospodarstw indywidualnych w ośmiu (1,5%) zatrudniano na stałe pracowników z zewnątrz. Zazwyczaj była to jedna lub dwie osoby. W gospodarstwach o ukierunkowanej produkcji częściej zatrudniano pracowników najemnych. Były to najczęściej gospodarstwa ogrodnicze (sadowniczo–warzywne).

Praca sezonowa była znacznie częstszą formą zatrudniania osób (8,5%). Najczęściej pracę w jednym gospodarstwie podejmowały dwie osoby z zewnątrz. Działo się tak w 40% gospodarstw absorbujących zewnętrzne zasoby pracy. Co trzecie gospodarstwo, gdzie zatrudniano sezonowo pracowników miało powierzchnię od 20 do 50 hektarów. Były to więc gospodarstwa większe obszarowo. W co czwartym gospodarstwie od 2 do 5 hektarów zatrudniano pracowników do prac sezonowych. Średni czas zatrudnienia jednego pracownika wynosił około 6 tygodni.

Praca dorywcza była kolejnym rodzajem zatrudnienia. W ponad 6% badanych gospodarstw zatrudniano pracowników w ten sposób. Średnio praca jednej osoby zatrudnianej dorywczo wynosiła około jednego tygodnia. Zazwyczaj w gospodarstwie zatrudniano od jednej do sześciu osób, przy czym jednak najczęściej były to jedna lub dwie osoby.

Właściciele gospodarstw położonych w powiatach słabszych częściej dorywczo zatrudniali osoby do pomocy w gospodarstwie. Była to sytuacja odwrotna niż w przypadku gospodarstw zatrudniających osoby sezonowo. Prawie 55% gospodarstw zatrudniających w takiej formie osoby z zewnątrz leży w makroregionach wschodnim i

północno-zachodnim. Jedynie 8,6% gospodarstw zatrudniających osoby do prac dorywczych to jednostki z makroregionu północnego. Gospodarstwa, gdzie głową rodziny byli mężczyźni dominowały w zatrudnianiu osób do pracy sezonowej. Jeśli zaś chodzi o oferowanie pracy dorywczej ta różnica między gospodarstwami prowadzonymi przez mężczyzn i kobiety maleje. Co 4-te gospodarstwo prowadzone przez kobiety zatrudniało osoby z zewnątrz do pracy dorywczej.

Zatrudnienie osób w gospodarstwie rolnym do pracy stałej wymaga od zatrudnianej osoby posiadania odpowiednich kwalifikacji oraz znajomości branży. Dlatego właśnie osoby te zatrudniane były przede wszystkim w gospodarstwach specjalistycznych. Do prac sezonowych zatrudniane były osoby w gospodarstwach niespecialistycznych o powierzchni od 2 do 5 hektarów i od 20 do 50 hektarów. Gospodarstwa te to zazwyczaj jednostki z powiatów lepszych. Do pracy dorywczej zatrudniane były osoby bez specjalnych kwalifikacji. Pracowały one zazwyczaj w gospodarstwach od 10 do 15 hektarów z powiatów słabszych. Taki typ pracy wiązał się z okresami szczególnego natężenia prac polowych.

Zamierzenia właścicieli gospodarstw indywidualnych

Ankietowanych zapytano również o zamierzenia na przyszłość i perspektywy dla swojej działalności rolniczej.

W przyszłości, jedynie 4% rolników zamierzało rozpocząć dodatkową produkcję w ramach swojego gospodarstwa. W przekroju makroregionalnym takie odpowiedzi były najczęstsze w makroregionach: północno-zachodnim, północnym, południowym i wschodnim, ale ich liczba nie przekraczała poziomu 6%. Rolnicy planowali rozszerzyć produkcję rolniczą planując na przykład powiększenie stada bydła i rozwój produkcji mleka, chów trzody chlewnej lub chów królików. Poza produkcją zwierzęcą planowano też na przykład rozwinięcie uprawy owoców i warzyw. Niektórzy zamierzali również przystosować pokoje do wynajęcia (agroturystyka).

Aż 39% właścicieli gospodarstw w przyszłości zamierzało podjąć pracę poza gospodarstwem. Co 5-ty właściciel chciałby przekazać gospodarstwa następcy, a co czwarty chciał ciągle prowadzić gospodarstwo, które miało w zamierzeniach stanowić podstawowe źródło dochodu. Piętnaście procent ankietowanych obok pracy w gospodarstwie indywidualnym zamierzało również podjąć pracę poza gospodarstwem. Jedynie około 3% rolników w przyszłości planowało sprzedaż swojego gospodarstwa i podjęcie pracy poza rolnictwem.

Właściciele gospodarstw indywidualnych w makroregionach: północno-zachodnim, północnym i wschodnim postrzegali nadal pracę w rolnictwie jako główne źródło dochodu. Fakt ten może być spowodowany między innymi tym, że to właśnie te regiony charakteryzują się najsłabszą sytuacją na rynku pracy, a gospodarstwo ciągle pozostaje jedynym lub głównym źródłem dochodu. Właściciele gospodarstw leżących w powiatach słabszych, co również jest wytłumaczalne w ten sam sposób jak w przekroju makroregionalnym, także częściej planowali, że gospodarstwo w przyszłości pozostanie ich głównym źródłem dochodu.

Kolejnym sposobem aktywność deklarowanym przez właścicieli gospodarstw indywidualnych było połączenie pracy w rolnictwie z dodatkowym zajęciem poza gospodarstwem. O takiej możliwości myśleli przede wszystkim ankietowani z

makroregionów: północnego i wschodniego, raczej mieszkańcy powiatów słabszych oraz częściej mężczyźni.

Osoby zamierzające podjąć pracę poza gospodarstwem postrzegały ją w swoich planach jako główne źródło dochodu. Prawie 65% z posiadających gospodarstwa indywidualne chciało podjąć taką pracę w regionie centralnym. Fakt ten nie dziwi, gdyż to właśnie bliskość Warszawy powoduje dostęp do bardzo rozwiniętego rynku pracy. Były to również osoby zamieszkujące przede wszystkim w powiatach lepszych, a powiaty wołomiński i otwocki należały właśnie do tej grupy powiatów. Bliskość Warszawy umożliwia tam znacznie lepszy dostęp do edukacji i większą szansę na znalezienie pracy zgodnej z wykształceniem.

Część z właścicieli gospodarstw planowała sprzedać swoje gospodarstwo (3% z posiadających gospodarstwa indywidualne). Chciało tak zrobić 2% mężczyzn i 3% kobiet – właścicieli gospodarstw. Częściej takie plany deklarowały osoby z makroregionu wschodniego oraz osoby zamieszkujące w powiatach słabszych.

Jeszcze jedną możliwością, deklarowaną przez 23% posiadających gospodarstwa indywidualne, było przekazanie go następcy. Większość takich gospodarstw znajdowała się w powiatach słabszych oraz w makroregionach: północnym, centralnym i północno-zachodnim.

Podsumowanie

Przeprowadzone badania ankietowe są przyczynkiem do stworzenia obrazu polskiej wsi. W zbiorowości badanych jednostek przeważały gospodarstwa indywidualne w grupie obszarowej od 2 do 5 ha.

W prawie 16% gospodarstw indywidualnych określono główny kierunek produkcji. Były to przede wszystkim: chów trzody chlewnej, bydła, produkcja mleka oraz uprawa zbóż. W większości gospodarstw prowadzono produkcję roślinną. Najczęściej uprawiano zboża, kukurydzę i ziemniaki, ale również rzepak, czy różnego rodzaju warzywa. W co trzecim gospodarstwie był sad.

W ponad połowie gospodarstw indywidualnych objętych badaniem wykazano chów drobiu, trzody chlewnej i bydła. W co 4 - tym gospodarstwie były jałówki, cielęta, a w co 10 buhaje i konie. Innych zwierzęta, rzadziej już utrzymywane w gospodarstwach to króliki, kozy oraz barany i owce.

Bardzo rzadko zatrudniano dodatkowe osoby do pracy stałej. Jest to zapewne spowodowane sezonowością produkcji rolniczej. Innym czynnikiem, który ma wpływ na taki stan rzeczy może być zbyt duża liczba formalności związanych z zatrudnieniem pracownika.

W przyszłości nieliczni właściciele badanych gospodarstw zamierzali podjąć dodatkową produkcję w ramach gospodarstwa. Fakt ten może być spowodowany tym, że co trzeci właściciel gospodarstwa chciał podjąć dodatkową pracę poza gospodarstwem, która byłaby głównym źródłem dochodu.

Literatura

1. Agriculture Main statistics 2005–2006., 7.09.2007, Eurostat Pocketbooks, 2007 http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-ED-07-002/EN/KS-ED-07-002-EN.PDF.
2. Majewski E.: Miejsce rolnictwa w ekonomicznej i społecznej strukturze wsi. [w:] Wilkin J. (red.): Polska wieś 2025. Wizja rozwoju. Fundusz Współpracy, Warszawa 2005.
3. Pałasz L.: Zasoby oraz wykorzystanie i obrót gruntami rolnymi w Polsce. Acta Sci. Pol. Oeconomia 2(2)2003, Warszawa 2003.
4. Poczta W.: Rolnictwo. [w:] Wilkin J., Nurzyńska I.: Polska wieś 2008. Raport o stanie wsi. Fundacja na rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa. Warszawa, 2008.

Summary

The aim of the paper is to present part of results of researches gained within the research project entitled “Analysis and assessment of rural women situation on labour market” co-financed by the European Social Fund concerning issues connected with resources of production factors and use of external labour on researched individual farms as well as identification of their owners’ plans towards future agricultural production. Researched farms are good examples of the Polish agriculture, especially in the perspective of disadvantageous land structure and low level of yield of marketable agricultural output. What is more, taking up a job outside own farm as the main source of income in the future was stressed by the largest proportion of interviewers.

Informacje o autorach

dr Nina Drejerska

*Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
Wydział Nauk Ekonomicznych
Katedra Polityki Agrarnej i Marketingu
ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa
e-mail: nina_drejerska@sggw.pl*

mgr Paweł Pięta

*Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
Wydział Nauk Ekonomicznych
Katedra Polityki Agrarnej i Marketingu
ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa
e-mail: pawel_pieta@sggw.pl*

mgr Katarzyna Skierska-Pięta

*Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
Wydział Nauk Ekonomicznych
Katedra Polityki Agrarnej i Marketingu
ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa*